

UDK 27-31-166

27-31-185.53

<https://doi.org/10.53745/bs.95.1.6>

Primljeno: 5. 12. 2024.

Prihvaćeno: 26. 1. 2025.

Prethodno priopćenje

Utjelovljenje vječnog Logosa kao teološki arhetip Inkarnacijski princip i njegove konsekvence za vjeru

The Incarnation of the Eternal Logos as a Theological Archetype The Principle of Incarnation and Its Implications for Faith

Stipo Kljajić

Sažetak

Još od vremena ranoga kršćanstva jedna do temeljnih dogmatskih kršćanskih istina – fundamentalnih istina vjere na kojima se temelje drugi kršćanski postulati – jest vjera u očovječenje Boga, u Božje utjelovljenje, u gotovo samo isključivo kršćansko vjerovanje da je Bog postao čovjekom. Premda se, uz Isusovu smrt i uskrsnuće, radi o središnjem događaju povijesti spasenja, ipak Božje učovječenje, odnosno Isusovo čovještvo nije samorazumljivo, nego naprotiv – osobito u suvremenim teološkim gibanjima – nailazi ako ne na neprihvaćanje onda zacijelo na suptilno zaobilaženje. Stoga se u radu, u uvodnom prvom poglavlju, tematizira navodna suprotstavljenost između Isusova božanstva i čovještva, odnosno za kršćanstvo nimalo nevažna postavka prema kojoj Isusovo čovještvo ne narušava njegovo božanstvo, dok se u drugom poglavlju konkretnije naglašava važnost utjelovljenja, jedinstvenog i čudesnog događaja, osobito na temelju Iv 1,14 i Fil 2,7-8. U trećem se poglavlju pokušava odgovoriti na pitanje zašto se Bog utjelovio: da bi čovjeka (cjelokupno čovječanstvo, odnosno kozmos) otkupio od ropstva grijeha i smrti i/ili iz ljubavi, tj. da bi primjerom čovjeku pokazao kako se biva čovjekom (model čovještva). Prije zaključnog dijela poseban se naglasak stavlja na za katolicizam važno poimanje zemaljskog Isusa Franje Asiškoga, odnosno na važnost Božjeg utjelovljenja kao modela služenja od jaslca do križa: Onaj koji se iz ljubavi utjelovio, iz ljubavi i služi, da bi čovjek, iz ljubavi služeći drugim ljudima, Bogu uzvratilo ljubav.

Ključne riječi: utjelovljenje, pobožanstvenjenje, »samooplijenjenje«, »ušatorenje«, otkupljenje od ropstva, model čovještva, služenje iz ljubavi

Abstract

From the earliest days of Christianity, one of the fundamental dogmatic truths— the foundational truths of faith upon which other Christian doctrines are built—has been

the belief in the incarnation of God: the divine act of becoming human, a belief almost exclusively unique to Christianity. While this, alongside Jesus' death and resurrection, represents a central event in the history of salvation, the mystery of God becoming human, or Jesus' humanity, is far from self-evident. On the contrary, especially in contemporary theological discourse, it often encounters not outright rejection but at least subtle evasion. Thus, the introductory chapter of the article addresses the supposed tension between Jesus' divinity and humanity, as well as the important Christian position that Jesus' humanity does not compromise His divinity. The second chapter emphasizes the significance of the Incarnation as a unique and wondrous event, drawing primarily on John 1:14 and Philippians 2:7-8. The third chapter seeks to answer the question of why God became incarnate: whether to redeem humanity (and creation as a whole, or cosmos) from the bondage of sin and death, and/or out of love—to provide humanity with an example of true humanity (a model of humanness). Before concluding, particular attention is given to the Catholic understanding of the earthly Jesus as seen through the perspective of Francis of Assisi, highlighting the importance of the Incarnation as a model of service, from the manger to the cross: the One who became incarnate out of love serves out of love, so that humanity, by serving others in love, might reciprocate God's love.

Key words: incarnation, deification, »self-emptying«, »self-tent-pitching«, redemption from bondage, model of humanness, love-motivated service

Uvod

Jedan od ozbiljnih prigovora suvremenim teološkim promišljanjima – osobito u zapadnim krugovima – jest onaj da se uglavnom bave efemernim teološkim pitanjima i problemima te tako zaobilaze ili preskaču temeljne teološke istine, odnosno postavke. Da nimalo nije riječ samo o paušalnim zaključcima niti samo o antivjerskim tj. anticrkvenim usmjerenim kritikama, pokazuje već i sam popis tema koje dominiraju suvremenim teološkim i uopće vjerskim govorom: od navodno za spasenje krucijalnog pitanja treba li se pričešćivati na usta ili na ruke pa sve do uvijek aktualnih pitanja seksualnog morala, čija minucioznost ponekad dobrobrano prelazi ne samo granice dobrog ukusa nego i čovjekove intime.

Nije riječ, valja to jasno reći, o onom što je Drugi vatikanski koncil definirao »čitanjem znakova vremena«, nego o svojevrsnom skretanju s kursa, s bitnoga na manje bitno, od centra periferiji, ali u negativnom smislu. U tom kontekstu govor o novoj evangelizaciji – koja bi trebala ići u korak s humanizacijom – trebao bi ponajprije biti povratak bitnomu: ne nekom novom evanđelju, nego upravo evanđelju, onomu fundamentalnom. Evangelizacija bi trebala biti obrazloženje nade koja je u nama (1 Pt 3,15). Suvremeni teološki govor bi, recimo to tako, trebao postati fundamentalan, ne fundamentalistički: trebao bi

se na nov, današnjem vremenu adekvatan način baviti prericanjem i naviještanjem temeljnih istina kršćanske vjere, istina na kojima je kršćanstvo utemeljeno, istinama na kojima se gradi sve drugo.

Jedna od tih fundamentalnih istina svakako je vjerska istina o utjelovljenju Riječi Božje, vječnog Logosa, koji se očovječio, tijelom, tj. mesom postao, drugim riječima istina o Božjem Sinu koji je postao Čovječji Sin. Utjelovljenje Riječi Božje je, kako to ističu već simboli vjere iz prvih stoljeća Crkve, temeljna vjerska istina, odnosno, uz Isusovu smrt i uskrsnuće, središnji događaj povijesti spasenja, *miraculum omnia miraculorum*, kako ga naziva Toma Akvinski.

Premda je riječ o davno definiranoj dogmi, o – kako smo i naglasili – središnjem događaju povijesti spasenja, ipak nisu nimalo zanemarivi suvremeni vjerski i teološki problemi s Isusovim čovještvom i sa svim onim što iz njega proizlazi. Stoga ćemo u ovom radu pokušati barem djelomično osvijetliti suvremene teološke probleme Božjeg učovječenja – koje se danas ponekad još samo nominalno nalazi u središtu kršćanstva – te ukazati na važnost tog jedinstvenog čudesnog Božjeg zahvata u povijesti spasenja: utjelovljenja vječnog Logosa, uz smrt i uskrsnuće toga Logosa, moralo bi se nalaziti u temeljima svakog kršćanskog, teološkog govora, odnosno življenja. Na koncu rada, u zaključnom dijelu, predstaviti ćemo neke konkretnije posljedice teologije utemeljene na utjelovljenju kao arhetipu – ne pretendirajući na sveobuhvatnost ni na konačnu, odnosno, zadnju riječ.

1. Ako je posve čovjek, onda nije »dovoljno« Bog?

Dok suvremeni svijet u Isusu Kristu nerijetko vidi samo čovjeka, jednom dijelu suvremenih kršćana u Isusu je kudikamo lakše prepoznati božansku nego ljudsku dimenziju. Ispovijedanje Isusova božanstva i čovještva, njegovih dviju naravi, općeprihvaćena je kršćanska istina, no u novije je vrijeme kod jednog dijela kršćana današnjice zamjetno ako ne izričito negiranje onda zacijelo zaobilaženje Isusova čovještva. Vidljivo je to i po samom spominjanju tvrdnje da je Isus čovjek: odmah se »u zraku« osjeća potreba da se nadoda i Bog ili da se izrazom Bogočovjek ispravi »heretičara«. Spominjanje samo Isusa, još više Isusa iz Nazareta ili Isusa Nazarećanina – potrebno je to odmah reći – samo po sebi ne označava nikakvo nijekanje ili umanjivanje Isusova božanstva. Potvrda tomu, kao *pars po toto*, može poslužiti trilogija pape Benedikta XVI. – onoga na koga se najčešće pozivaju navodni branitelji Isusova božanstva – koja nosi naslov *Isus iz Nazareta* (Ratzinger – Benedikt XVI. 2012), a u kojoj se naglašava upravo Isusovo spašavanje i otkupljenje ljudi, a ne njegova ljudska dimenzija.

Slično, ako ne i isto, je i kod dualističkog, odnosno manihejskog razdvajanja i vrednovanja duha i tijela: premda je kršćanstvo, upravo zbog Božjeg očovječenja, religija koja je kao nijedna druga bitno upućena na tijelo; premda se vjeruje da je Bog tijelom (doslovno mesom, grč. *sarx*) postao (Iv 1,14); premda se svake nedjelje i zapovjedne svetkovine u *Vjerovanju* ispovijeda vjera u Jednorođenoga Sina Božjega »koji je radi nas ljudi i radi našega spasenja sišao s nebesa. I utjelovio se po Duhu Svetom od Marije Djevice: postao čovjekom«, ipak su – da ne nabrajamo druge premda – još uvijek prilično prisutne poteškoće prihvaćanja Isusova čovještva, a još teže činjenica da je božanski Logos (pre)uzeo kompletnu ljudsku narav, dakle, sve ljudske sposobnosti i mogućnosti: od generativnih i vegetativnih pa sve do afektivnih i voljnih.

Kao da se danas opet vraćamo u prva stoljeća kršćanstva kada se prilično žustro raspravljalo o Kristovu čovještvu, kao da su probuđeni raznorazni doketi, apolinaristi, monofiziti, monoteleti i drugi, koji, kao i onodobni, misle da »spašavaju Boga« ne dopuštajući da se njegovo božanstvo »isprija« čovještvom. Kao da smo i danas, riječima Joachima Jeremiasa »na putu da se odrekemo rečenice *Riječ je tijelom postala*, da ignoriramo povijest spasenja i Božje djelovanje u čovjeku Isusu iz Nazareta i njegovu naviještanju. Na putu smo prema doketizmu, ideji Krista. Na putu smo da propovijed apostola Pavla stavimo na mjesto Isusova naviještanja« (Jeremias 1976, 10), odnosno riječima Ivana Dugandžića »uvijek je prisutna mogućnost da se zanemari Isusova povijesna osoba sa svim njenim zahtjevima i da tako dogma postane prazna i beživotna« (Dugandžić 2007, 185).

Budući da sve polazi od slike Boga koju imamo, budući da o njoj ovisi i naša vjera i dobrim dijelom vjera onih koje poučavamo u vjeri, valja jasno reći da u Novom zavjetu nema mjesta ni za nepovijesnu kristologiju ni za neteološku isusologiju: nikakav Krist koji nije identičan s čovjekom Isusom iz Nazareta niti ikakav Isus iz Nazareta koji nije Božji Krist (Küng 2002, 622). Isus Krist je, riječima Koncila u Kalcedonu (451.) »istobitan s Ocem«, ali i »istobitan s nama«, pravi Bog (*vere Deus*) i pravi čovjek (*vere homo*).

S obzirom na Isusovo čovještvo, Isus nije sletio na zemlju kao neko nebesko anđeosko biće, nego se – ne prestavši biti Bogom – rodio kao čovjek: on ljudsku narav nije prezreo i odbacio, nego ju je uzeo i otkupio. On je, riječima *Gaudium et spes*, »radio ljudskim rukama, razmišljao ljudskim umom, odlučivao ljudskom voljom, ljubio ljudskim srcem« (Drugi vatikanski koncil GS, 2008, 22.2). Biti kršćanin znači nasljedovati Krista: nasljedovati ga kao čovjeka, povijesnu osobu, a ne kao Boga, jer ga kao takvoga (Boga) ljudi jednostavno ne mogu nasljedovati. Isusovo čovještvo ne poništava njegovo božanstvo, kao što

ni božanstvo ne poništava njegovo čovječstvo – Isus Krist je, ponovimo, pravi Bog i pravi čovjek.

Božje je utjelovljenje doista čudesan događaj: jedinstveno čudesan, odnosno čudesno jedinstven. Uza sve zajedničke crte koje kršćanstvo dijeli s monoteističkim i drugim religijama, ono ipak – bez suprematizma – ima u sebi nešto originalno i jedinstveno.¹ Isusov i Izraelov Bog drukčiji je od neosobnih božanstava orijentalnih i grčkih religija i taj osobni i transcendentni Bog postao je pravi čovjek, ne prestajući biti Bogom. Upravo događaj Božjeg utjelovljenja, događaj bez kojeg bi, kako ističe Tomislav Šagi-Bunić, »svemir bio krnj, nedovršen, bitno umanjen«, pokazuje da Bog nije samo predikat nego subjekt (Feuerbach), on samoinicijativno, »ničim izazvan« *silazi* na zemlju – nije ljubav Bog, nego je Bog ljubav i to očovječena ljubav, ljubav koja je tijelom (mesom) postala.²

2. Bog postaje čovjek

Nije rijetkost da se tri »svete noći« velikih svjetskih religija – Isusovo rođenje, Budino prosvjetljenje i silazak Kur'ana (silazak Allahova govora u vrijeme i prostor) – postavljaju na istu ravan, no one ipak, uz sve zajedničko, nisu ni izbliza iste. Naime, u kršćanskoj »svetoj noći« dogodilo se nešto do tada (i od tada!) neviđeno i nečuveno: vječni Bog je odlučio postati tjelesno prisutan među ljudima, odlučio se »ušatoriti među nama«. Bog više primarno ne dolazi među ljude u liku oblaka, na duhovan način, nego u liku čovjeka. Bogu više ne trebaju prvenstveno šatori i hramovi, ne trebaju mu posrednici i glasnici, nego on sam dolazi čovjeku: *in persona* – i u prenesenom i u doslovnom smislu.

2.1. »I Riječ je tijelom postala, i prebivala među nama« (Iv 1,14)

O povijesnom dolasku Logosa izrijeком se govori u Prologu Ivanova evanđelja (Iv 1,1-18). Tekst hvalospjeva upravo u 14. retku – »I Riječ je tijelom postala, i

¹ Iako se ideja utjelovljenja nalazi i u drugim religijama, poput hinduizma, budizma ili starih egipatskih religija, ipak je ona svoj najozbiljniji izraz pronašla u kršćanskoj teologiji u odnosu na Krista. Detaljnije o tome Blackman 1962, 691.

² Činjenicu da je vječni Logos postao čovjekom Ivanovo evanđelje izriče na mnogostruke načine, naprimjer: »Svojima dođe«, 1,12; »Svjetlost je došla na svijet«, 3,19; »Kruh je Božji Onaj koji silazi s neba i daje život svijetu«, 6,33; »Siđoh s neba ne da vršim svoju volju, nego volju Onoga koji me poslao«, 6,38; »Ja sam kruh živi koji je s neba sišao«, 6,51; »Ovo je kruh koji je s neba sišao«, 6,58; »Ja – Svjetlost – dođoh na svijet«, 12,46; »Izašao sam od Oca i došao na svijet«, 16,28. S obzirom na navedena i druga mjesta Michaels 2010, 78 s pravom zaključuje: »John 1:14 is programmatic for them all, whether they speak of 'flesh' or of 'coming down from heaven', or 'coming into the word'. Whatever the terminology, God enters the word he has made in a manner for which humans are totally unprepared.«

prebivala među nama« – dostiže svoj teološki vrhunac: nov i jedinstven događaj u povijesti, u svijet ulazi božanski Logos, onaj koji je oduvijek bio kod Boga, koji je Bogu jednak, koji je Bog, i po kojem je sve postalo.³ Božanski Logos postaje (aorist *egeneto* nasuprot dotadašnjoj upotrebi imperfekta) tijelo (doslovno meso, grč. *sarx*). Dakle, nije se Logos preobukao u tjelesni lik, prešao u tijelo, nego je postao tijelo.⁴ Promijenio je način svoje egzistencije: »prije je egzistirao u slavi kod Oca (17,5.25), a sada uzima niskost zemaljsko-ljudske egzistencije; prije je bio kod Boga (1,1b), a sada svoj šator podiže među ljudima« (Dugandžić 2012, 53). Riječ je postala ne čovjek⁵, nego tijelo: ivanovska oznaka ljudske egzistencije, ono što je vezano za zemlju (Iv 3,6), što je prolazno (Iv 6,63), što – u kontekstu ivanovskog dualizma – stoji nasuprot nebeskom i božanskom, drugim riječima, u utjelovljenom Logosu nebo se spušta na zemlju – što je nadvladavanje dualizma gnoze.⁶

Govor o »prebivanju«, doslovno »ušatorenju« među ljudima nema nikakvih paralela u helenističkom načinu mišljenja, nego je srodan sa semitskim mudrosnim izražavanjem (Sir 24,8: »Tada mi zapovijedi Stvoritelj sviju stvari, i koji me stvori, odredi mjesto za šator moj, i reče: 'Nastani se u Jakovu i uđi u baštinu u Izraelu.'«). Ipak, Božje »ušatorenje«⁷, unatoč odbijanju svijeta, nadmašuje židovsko poimanje Mudrosti i njezina odnos prema ljudima: preokret u povijesti spasenja, apsolutni *novuum* u odnosu između Boga i ljudi (Dugandžić 2012, 54-55).

Božji se Sin, dakle, utjelovio, postao tijelo, što znači čovjek u svojoj krhkosti i kreaturalnoj prolaznosti: Riječ koja je »bila kod Boga« i koja je »bila Bog« postala je pravi čovjek (Iv 1,1), vidljivo i opipljivo stvorenje u vremenu i

³ Veznik »i« (*kai*) označava povijesni napredak (Dugandžić 2012, 53).

⁴ »The point is not that the Word was transformed into flesh [...] Rather, the meaning is that the Word came into the word *as* flesh, or *in* flesh. The affirmation is much the same as the confession of faith by which the utterances of prophets are to be tested according to 1 and 2 John: 'Jesus Christ come in flesh' (1 Jn 4:2), or 'coming in flesh' (2 Jn 7)« [Michaels 2010, 77].

⁵ »The choice of the word *flesh* rather than simply *man* is deliberate; it signifies humanity in its physical aspect, where its affinity with animals and its differentiation from God is most patent« (Blackman 1962, 694).

⁶ Postajući tijelo Riječ ne prestaje biti Riječ, nego u punini vrši svoju funkciju Riječi (Brown 1966, 32).

⁷ »Il verbo *eskenosen* rimanda al simbolo della tenda, *skene*, dimora di Dio in mezzo alla comunità dell'alleanza che si prolunga nella realtà del tempio di Gerusalemme (Es 40,34-35; 2Sam 7,6; 1Re 8,10-11). Qui, per ordine di Dio, prende dimora, *skenoun*, la sapienza (Sir 24,8-12). Secondo le promesse dei profeti Dio stesso, dopo la crisi dell'esilio, stabilirà la sua dimora in mezzo al suo popolo nella città santa (Ez 43,7; Gl4,17.21; Zac 2,14; 8,3; cf. Ap 21,3). Ora la parola diventa carne e la dimora definitiva di Dio nella storia umana« (Fabris 2003, 129).

prostoru – zato pisac Prve Ivanove naglašava da je »od Boga svaki duh koji ispovijeda da je Isus Krist došao u tijelu« (1 Iv 4,2).

2.2. *»On, trajni lik Božji, nije se kao plijena držao svoje jednakosti s Bogom...«
(Fil 2,7)*

Božje utjelovljenje Pavao shvaća kao lišavanje i poniženje – o tome najizričitije govori u Poslanici Filipljanima, u liturgijskom himnu s kojim smo familijarni, no na koji iznova vrijedi podsjetiti: »On [Isus Krist], trajni lik Božji, nije se kao plijena držao svoje jednakosti s Bogom, nego sam sebe oplijeni uzevši lik sluge, postavši ljudima sličan, obličjem čovjeku nalik, ponizi sam sebe, poslušan do smrti, smrti na križu« (Fil 2,7-8).⁸ Transcendentni i apsolutni Bog, nepristupačni Bog – na čemu osobito inzistira islam – postaje povijestan, pristupačan i ljudima pod navodnicima dohvatljiv. Dakle, Božje »sebeopljenjenje« i »sebeponiženje« sastoji se – uz činjenicu da Bog silazi među ljude, da postaje čovjek – u tome da dolazi u liku sluge i da doživljava smrt na križu.⁹ Upravo te dvije činjenice – smrt na križu i služenje ljudima – jesu ono distinktivno kršćansko: bez toga bi izričaji o utjelovljenju bili samo još jedna »povijest bogova«, jedna u nizu drugih teogonija. Stoga se na događaj utjelovljenja uvijek treba gledati iz perspektive križa i uskrsnuća: Utjelovljeni je raspet i uskrsnuo!¹⁰ Uskrsnuće je potvrda utjelovljenja, dokaz da je Sin Čovječji, Božji Sin, da je Isus čovjek istodobno i Bog – pri čemu se nikako ne smije potisnuti Isusov križ¹¹ i njegova cjelokupna zemaljska povijest.

⁸ Vidi također: Gal 4,4; 2 Kor 8,9; Rim 8,3 i Tit 2,11.

⁹ »Trebalo bez sumnje isključiti da kenosis, poniženje, sa sobom nosi napuštanje božanstva. Smisao je taj da se Krist odrekao toga da nameće svoj prethodni božanski položaj i preuzima stanje koje nije imao a to je stanje sluge. Dakle, Krist nije izgubio neku od svojih božanskih osobina, već preuzima na sebe ono što nije imao, postaje maleni i ponizni sluga. Prema Pavlovu tekstu, ponižavanje se na paradoksalan način događa preuzimanjem onoga što nije imao. Kasnija je proslava, na kraju, gotovo spontana posljedica najdubljeg i potresnog značenja poniženja« (Benedikt XVI. 2020).

¹⁰ »Ne smije se ipak zanemariti bitnost uskrsne dimenzije, jer se Božić ipak dovršuje uskrsnućem, utjelovljenje Sina Božjega dovršeno je istom pobjedom nad smrtnom ograničenošću i bijedom tjelesnog života, a zadobivanjem punine života u Bogu. Božićno nas otajstvo više-manje uči kako se moramo vladati kao ljudi među ljudima dostojno sinova Božjih, ali uskrsno nam otajstvo daje snagu Duha Svetoga da znamo tražiti konkretne primjene Božića u svakodnevnicima i mogućnosti da u zalaganju za dobro i u borbi protiv nepravde stavimo sve zemaljsko na kocku jer je naš život već osiguran u Uskrsnome Kristu za vjeke« (Šagi-Bunić 1998, 368).

¹¹ »Stari himan Poslanice Filipljanima o onome koji bijaše božanske naravi ne staje na tome, već u Pavla odmah ide dalje od lišavanja, poniženja i poslušnosti do smrti na križu. Uzvišene riječi iz Poslanice Kološanima o stvaranju u Kristu vode do izmirenja i mira

Naime, Božje utjelovljenje ne završava se Isusovim ljudskim začecem i rođenjem, nego se »događa« sve do smrti na križu i jedinstvenog događaja Uskrsnuća. Čovjek Isus jest Sin Božji u svom cjelokupnom zemaljskom životu, a ne samo na njegovu početku.¹² U Kristu »tjelesno prebiva sva punina božanstva« (Kol 2,9), u njemu je Bog »pomirio svijet sa sobom« (2 Kor 5,18), a u cjelokupnom njegovu naviještanju i djelovanju su Božja riječ i volja postale tijelom. Susresti Isusa značilo je, i znači, susresti Boga.¹³

3. Utjelovljenje – otkupljenje i model čovjeka

Zašto se Bog odlučio utjeloviti? Zašto se onaj koji je »mnogo puta i na mnogo načina govorio ocima po prorocima odlučio progovoriti nama u Sinu« (Heb 1,1)? Zašto se Bog odlučio na događaj pred kojim svim stvorenjima od uzbuđenja zastaje dah, kako kaže sv. Pavao? Zašto se, dakle, Bog utjelovio i koje su posljedice njegova utjelovljenja?

3.1. Otkupljenje od ropstva grijeha

Prije samog pokušaja odgovora valja ponoviti da je otajstvo utjelovljenja doista otajstvo koje se spoznaje i prihvaća u vjeri i iz vjere. Njegove dubine treba istraživati, no one u konačnici ostaju čovjeku nikada do kraja dokučive. Potom je potrebno reći da je Isus iz Nazareta Božja inicijativa, Božji silazak među ljude. Silazak koji je Bog zamislio još u početku, prije nego je išta stvorio, a ostvario »u punini vremena«, kada se čovjek toliko zapetljao i zamrsio, izgubio i pogubio, da si više sam nije mogao pomoći. To je, ukratko, Božji dar čovjeku, i to dar samoga sebe. Zašto se Bog odlučio na tako radikalni potez, da postane »u svemu posve sličan braći« (Heb 2,17)?

samo preko Isusove krvi. Pa čak i naizgled idilična božićna priča te uzvišeni Lukini izričaji i pjesme o Mariji i djetetu stoje u sjeni križa« (Küng 2002, 618).

¹² »Christ brought was not complete until his passion and resurrection. It is not only Christ's birth as a man, but also his whole life and achievement which give him supreme significance both as revealer of the divine concern for man and as solver of the human problem. He came into the world to deal with sin (Rom. 8:3), to make goodness possible, to bring men into a harmonious relationship with their Creator (Rom. 5–8), to impart the knowledge of God without which man cannot truly live (John 10:10; 20:31)« [Blackman 1962, 692].

¹³ »Božanstvo treba tražiti u čovjeku, u božanskom čovjeku. Zato Pavao govori o sudu po čovjeku (Dj 17,30); prije dana suda valja se obratiti, tj. prihvatiti činjenicu utjelovljena Sina Božjega. Ako se prihvati Boga i Božju blizinu u njegovu Sinu, to onda upućuje i na njegovu vječnost. No budući da je on i čovjek to onda pretpostavlja i njegovo uskrsnuće da bi bio vječan« (Cifrak 2007, 117-118).

Da bi čovjeka i čitav svijet spasio i otkupio, da bi ih oslobodio ropstva grijeha. Da bi to mogao, da bi »platio zadužnicu Adamova grijeha« (*Exultet*) Isus je umjesto proslavljenog, uzeo trpljivo tijelo i po križu otrgnuo čovjeka i svijet iz robovanja grijehu. Rečeno je »teorija satisfakcije«, čiji je najznačajniji podupiratelj Anzelmo Kenterberijski.¹⁴

Prema drugoj teoriji, u koju se ubraja i franjevačka škola mišljenja, Bog je postao čovjek iz ljubavi: sve da prvi ljudi i nisu sagriješili, Bog bi se ipak utjelovio. Riječima *Nicejskog vjerovanja* Bog je: »radi nas ljudi i radi našega spasenja sišao s nebesa i postao čovjekom«.

3.2. Model čovjeka – model služenja

Bog je, dakle, postao čovjekom »radi našega spasenja«, ali i »radi nas ljudi«. Zašto »radi nas ljudi«? Zato što je – novozavjetnim rječnikom – Isus bio živa »slika Božja« preko koje se može upoznati samoga Boga (2 Kor 4,4; Kol 1,15), odsjaj Božje slave i otisak njegova bića (Heb 1,3), utjelovljena Riječ Očeva. Bog je htio proživjeti sve što čovjek može doživjeti, iskustveno proći kroz sva granična, krajnja čovjekova iskustva (jasno ne u materijalnom smislu *sva*), podnijeti ljudsku patnju sve do smrti. Bog je mogao – pojednostavljeno govoreći – doći na ovaj svijet, podnijeti muku križa i spasiti svijet i čovječanstvo, no on je podnio ne samo muku križa nego i muku biti čovjekom: Isus nije samo umro i uskrsnuo za svijet ranjen grijehom nego je tom svijetu neumorno naviještao radosnu vijest, donio na njega Božje kraljevstvo, čovjeku bio suputnik, odnosno supatnik.¹⁵

Dakle, Bog nije postao čovjekom da bi čovjek u doslovnom smislu i ovdje na zemlji postao bogom, nego da bi čovjek postao doista čovjek. Svi pokušaji da se bude bogom završavali su pogubno, osobito pogubno za druge – od dijabolične želje *biti kao bog* prvih ljudi (Post 3 – 4) pa sve do suvremenih nastojanja

¹⁴ Isus Krist je, prema Anzelm Kenterberijskom (*Cur Deus homo?*, 1094./1095.), svojom smrću na križu i uskrsnućem od mrtvih izbrisao ljagu istočnoga grijeha i ljudima omogućio ulazak u Božji svijet, u božanski život. Slično su mislili, naprimjer, Irenej Lionski i Atanazije Aleksandrijski. Detaljnije o tome Rebić 2005, 78-79.

¹⁵ »Postavši čovjekom kao mi, u ovom našem sadašnjem položaju svijeta, gdje se zacario grijeh i njegove posljedice, Sin Božji ulazi ne samo u našu supstanciju nego i u sav domašaj odvijanja našega života. Htio je da prihvati i do dna proživi sve što čovjeka može stići, da sve doživljavanje ljudsko i sve iskustvo skupi u sebi, osim jedinoga iskustva griješenja. Sve što se čovjeku može dogoditi, to se njemu dogodilo, jedino mu se nije dogodilo da bi učinio ikoji grijeh ili da bi imao na sebi i jedan trenutak iskustvo najmanje krivnje. Nije dakle proživio grješnost kao takvu, ali njezine posljedice iskupio je do dna, svojevoljno i hotimično« (Šagi-Bunić 2002, 43-44).

biti bogovima. Utjelovljeni Logos, Isus Nazarećanin, jest model pravog čovjeka.¹⁶ On želi čovjeka poučiti kao biti čovjek, a ne Bog. Točnije, kako ponovno postati Božje dijete.¹⁷ Božje utjelovljenje tako je i početak humanizacije čovjeka. Bog postaje jedan od nas, najbolji od nas, da bi nam pokazao kakvi bismo mi trebali i mogli biti, stoga se trebamo trajno preobražavati na njegovu sliku (1 Kor 15,49; 2 Kor 3,18; Fil 3,21), ostvarivati odnos s Bogom i ljudima onako kako ga je Isus ostvario (Rim 8,14-17; Gal 4,4-7). Jednostavno, biti što je moguće više kristoliki.¹⁸

Premda si Boga obično zamišljamo i predstavljamo kao u svemu *naj*, osobito u sili, snazi i moći, Sveto pismo i događaj utjelovljenja govore o drukčijem Bogu: o Bogu koji se odriče vlasti, rađa kao najnemoćnije od svih novorođenčadi, koji u nemoći umire na križu, koji služi. Isusovo služenje ljudima ne sastoji se samo u tome što je »sišao s neba radi čovjekovog spasenja«, nego itekako i u tome što je cijelo njegovo javno djelovanje zapravo služenje čovjeku, osobito potrebitom čovjeku. On se nije samo »samooplijenio«, točnije »sebeoplijenio«, kada je postao čovjekom, nego je to činio svaki put kada bi služio ljudima: kada se prigibao nad bolesnima, uplakanima, siromašnima, ukratko nad malenima. Isus nije samo otišao na križ da bi čovjeka izbavio iz vlasti grijeha nego je prije toga prošao zemljom čineći ljudima dobro (Dj 10,38), pomažući im nositi njihove životne križeve. Bog nije postao čovjekom da mu služe, nego da on služi (Mt 20,28). Naše služenje Bogu i ljudima tako je zapravo samo uzvraćanje na Isusovo služenje. Mi, s druge strane, imamo gotovo apriornu odbojnost

¹⁶ »Da je Isus bez odbitaka i sa svim konsekvencama (sposobnost trpljenja, strah, usamljenost, neosiguranost, iskušenja, dvojbe, mogućnost zablude) bio posve i dokraja čovjek, mora se i danas uvijek iznova naglašavati protivno svim tendencijama pobožanstvenjenja. Ali ne samo čovjek, već pravi čovjek Kao takav [...] dao je svojim naviještanjem, ponašanjem i sudbinom model čovještva, što svakome tko se s povjerenjem prepusti omogućuje da otkrije i ozbilji smisao čovještva i svoje slobode u životu za bližnje. Kao od Boga potvrđen on naposljetku predstavlja trajno pouzdano zadnje mjerilo čovještva« (Küng 2002, 623-624).

¹⁷ »...Isus je ušao u ljudski život, u konkretnu čovjekovu situaciju, da oslobodi čovjeka, da mu omogući ući u posebni odnos s Bogom, u posinstvo Božje. Kao što je prema helenističkom shvaćanju Bog slao ljudima svoju mudrost (grč. *sofia*) da spasi ljude, tako Bog šalje preko žene svojega Sina da on spasi čovjeka, da čovjeka ponovno učini sinom Božjim« (Rebić 2005, 8).

¹⁸ »Sin je Božji prije dvadeset stoljeća postao Sinom čovječjim te pozvao sinove ljudske – upravo omogućio svim sinovima i kćerima ljudskim da postanu sinovi i kćeri Božje. Rođendan Isusa Krista jest rođendan naroda kršćanskoga, kako reče sv. Leon papa. To je jedinstveni silazak Boga na zemlju da sve ljudsko, čak sve zemaljsko, nekako obožanstveni, da ostane zauvijek Emanuel – *S nama Bog*, da živimo zauvijek u zajedništvu s njime i da se iskažemo kao Sinovi Božji, koji čine djela Božja, djela svoga Oca koji se među nama iskazuje kao ljubav« (Šagi-Bunić 1998, 356).

prema služenju kao takvom, no ovdje je riječ o služenju onomu koji je bio Bog i dragovoljno postao čovjek da nas nauči kako se biva čovjekom, onomu koji je došao da nama služi. Samo ljubav može služiti. Onaj koji se iz ljubavi utjelovio (»Uistinu, Bog je tako ljubio svijet te je dao svoga Sina Jedinorođenca...«, Iv 3,16), iz ljubavi služi te nas poziva na nasljedovanje, na služenje, na ljubav.

3.3. Božji Sin postaje čovjekov brat

Božjim utjelovljenjem čovjek je »definitivno izbavljen iz tame, zablude i smrti te putem učenja i primjera pozvan na nasljedovanje, naime na oponašanje (*mimesis*) i dioništvo (*methexis*), da bi na taj način dospio Bogu« (Küng 2002, 611).

Imitirati, nasljedovati Krista znači činiti ono što je on činio: kao što je on koji je Božji Sin postao naš brat, tako bismo mi, Božji sinovi trebali postati ljudima braća, jasno braća ili sestre, ovisno jesmo li Božji sinovi ili kćeri.

Ako je Isus ne samo sišao s neba i postao čovjek, nego se poistovjećuje sa svakim čovjekom (»Što ste učinili jednome od moje najmanje braće, meni ste učinili«, Mt 25,40), onda to znači da Sin nije samo jednom postao naš brat, nego to postaje uvijek iznova, u svakom novom čovjeku, točnije u svakom potrebitom. Upravo na križu Isus »umire svojoj partikularnosti« i više nije »vlasništvo jedne partikularne skupine«, nego zadobiva »lik univerzalno konkretnoga« i postaje »suvremenik, odnosno suprisutnik svih ljudi« (Bižaca 2008, 28).

Još k tomu, razvijajući dalje misao: susresti Sina moguće je u bratu čovjeku, tako da se čovjeku bude brat, brat bratu Isusu, Sinu bratom postanim. Dakle, kako čovjek postaje blizak Sinu Božjemu? Tako da bude bližnji, brat čovjeku!

Upravo o tome govori, između ostaloga, i Matejev Posljednji sud (Mt 25,31-46). O posljednjem Kristovu dolasku, na svršetku svijeta, pred proslavljenim Kristom sabrat će se svi narodi¹⁹ i on »će ih jedne od drugih različiti kao što pastir razlučuje ovce od jaraca« (Mt 25,32). Kriteriji Isusova razlučivanja²⁰ su djela milosrđa učinjena najpotrebnijima: izričito se spominje šest kategorija potrebnih, no jasno je da je riječ o simboličkom broju. Nakana toga Matejeva parenetskog teksta zacijelo nije umanjiti važnost vjere ili nevjere, svetosti ili grešnosti, morala ili nemorala – to su sve stvarnosti koje se, iz cjeline Matejeva evanđelja i Isusove poruke pretpostavljaju – nego naglasiti važnost djela milosrđa.

¹⁹ Svi ljudi svih vremena, uključujući i mrtve (Mt 10,15; 11,22-24; 12,41-42).

²⁰ Aluzija na Mt 13,49-50: »Tako će biti na svršetku svijeta. Izići će anđeli, odijeliti zle od pravednih i baciti ih u peč ognjenu, gdje će biti plač i škrgut zubi.«

Kakvih djela milosrđa? Onih učinjenih najmanjima, odnosno potrebnima, i to vrlo konkretnih djela. Motivacija za činjenje tih djela nije ponajprije spoznaja da je upravo u takvima prisutan Isus, da se on s njima poistovjećuje: ne kaže se da će oni s desne strane ući u posjed kraljevstva Božjega zato što su u gladnima, žednima, golima, putnicima, bolesnima, utamničenima prepoznali Isusa i zato im pomogli. Naprotiv, i oni, a i oni drugi, s lijeve strane, će se čuditi da se Isus identificira s njima i pitat će ga kada su ga to nahranili, napojili, odjenuli, primili... (Mt 25,37-39.44). Dakle, spasonosna djela milosrđa ponajprije su motivirana željom da se pomogne potrebnomu jer je potreban, jer je, evanđeoskim rječnikom, bližnji. U takvima je, prama vlastitim riječima, itekako prisutan Krist (Matejevo inzistiranje na grč. *moi – meni*), no kristološki motiv ipak nije u prvom planu – što nikako ne znači da nije prisutan! – nego je u prvom planu činjenje dobra poradi dobra. Moguće je da Matej i ovdje, na drukčiji način, ističe srž Isusova evanđelja, tj. povezuje zapovijed ljubavi prema Bogu sa zapovijeđu ljubavi prema bližnjemu: »Bog se događa ondje gdje mi ljudi ljubimo naše bližnje« (Halík 2022, 15).

Nadalje, važna je jedinstvenost, odnosno univerzalnost onih kojima se (ne)čine djela milosrđa. Isusov odgovor *meni ste učinili koliko ste učinili jednome od ove moje najmanje braće, odnosno svaki put kada ste to učinili ili ne učinili jednome od moje najmanje braće, meni ste učinili odnosno ne učinili* (Mt 25,40.45) krajnje je jasan i nedvoznačan. Najmanji, odnosno najpotrebniji, nisu određeni ni vjerom ni rasom ni nacijom ni ičim drugim, nego naprosto time što su najpotrebniji, upravo kako je i moj bližnji onaj koji je potreban moje pomoći, a koji je najčešće drugima prestao biti bližnji.²¹

»Krist dolazi pred našu vjerničku svijest u svakom potrebnomu, kuca na vrata našega srca u svakome koji mrzne na vjetru neshvaćanja, pita nas imamo li duše u svakome kojega okolnosti i zloba pritijesniše. Krista možemo susresti na svom radnom mjestu, on sjedi s tobom na klupi u crkvi, stoji kraj tebe u tramvaju, stisnut je među onima koji se guraju u autobus, on s tobom prelazi ulicu na uglu, a najbliže ti je u tvojoj vlastitoj kući ili zgradi preko ulice. Umiješao se u našu povijest, postao je sudionik u zbivanjima, i svagdje gdje netko nešto treba prisutan je On kao onaj koji treba« (Šagi-Bunić 1998, 143).

Poslanica Hebrejima je lapidarna kada kaže: »Zato se on i ne stidi zvati ih braćom, kad veli: Braći ću svojoj naviještati ime tvoje, hvaliti ću te usred zbo-

²¹ O značenju Matejeva Posljednjeg suda vidi, naprimjer Carson 1984, 518-523 i De Carlo 2016, 573-576.

ra« (Heb 2,11-12). Isus je doista brat među braćom i ljubav prema Isusu »nalaže da se nikada ne vrijeđa bližnjega prezirom i porugom (Mt 5,22), zahtijeva da ga se ne sudi (Mt 7,1-2; Lk 6,37), traži da se odrekne bilo kojeg čina osvetljivog uzvratanja istom mjerom (Mt 5,39-41) i da se prestane težiti biti prvi na štetu dugih (Mt 20,25-27; Mk 10,42-45; Lk 14,7-11; 22,24-27)« (Papinska biblijska komisija 2022, 260).

Na koncu valja ponoviti: Sin je Božji postao Sin čovječji; sam o sebi je na mnogo načina rekao ono što je evanđelist Matej sažeo u riječi: »Što ste učinili jednome od moje najmanje braće, meni ste učinili« (Mt 25,40) te »da se tako na neki način sjedinio sa svakim čovjekom, pa da stoga u svakom čovjeku i svakom narodu moramo prepoznavati Njega, Sina čovječjega« (Šagi-Bunić 1998, 218).

Ponovimo da se nakon Utjelovljenja Boga više ne susreće ponajprije »na svetim mjestima, u prirodi ili kozmosu, niti u dubinama vlastite duše (grčka mistika), nego u Isusu Kristu, u sučovjeku, u svim međuljudskim odnosima i susretima« te da su »brat i sestra prilika susreta s Bogom« (Grabner-Haider 1997, 444). Bog je postao čovjek da bi čovjek postao čovjek po mjeri Isusa Krista.²²

Pišući pismo mladoj kršćanskoj zajednici u Solunu, koje će poslije biti nazvano Prvom poslanicom Solunjanima, Pavao kršćanskim Solunjanima na pomalo ironičan način prvo kaže da im »o bratoljublju nije potrebno pisati« pa potom nastavlja da su »i sami od Boga naučili ljubiti jedni druge« (1 Sol 4,9). Kako su to Solunjani od Boga naučili ljubiti jedni druge, odnosno kako to Bog čovjeka poučava bratoljublju? Svojim zapovijedima, svijetlim primjerima patrijarha, proroka i drugih starozavjetnih likova, no nakon Božjeg silaska na zemlju u prvom redu primjerom Isusa Krista. U njemu Bog nije više samo govorio kako čovjek treba ljubiti drugog čovjeka, svoga brata, nego je to konkretno i pokazao. On je onaj krajnje mjerodavan primjer kako se biva bratu brat.

4. Sveti Franjo i iskustvena spoznaja Božjeg samoopljenja

Zahvaćen Ljubavlju koja se spustila na zemlju da služi ljudima i zagledan u križ kao vrhunac Božjeg služenja te pridajući Kristovu čovještvu posebnu važ-

²² »Budući da je Bog postao čovjekom, na čovjeku je da postane čovjekom, da živi ljudski i kao stvorenje. [...] Krist predstavlja čovjeku mogućnost dolaska k Bogu. Tko, kao Isus, želi biti za druge, taj je na putu prema istinskom životu stvorenja. Komu je, kao Isusu, prije svega stalo do slobode sučovjeka, tko se tako prema samomu sebi osjeća odgovornim time što će biti odgovoran i prema svomu bratu, taj je počeo postajati čovjekom na način stvorenja. Tko se usuđuje djelovati u slobodi, još više, tko se usuđuje djelovati iz ljubavi, taj postaje čovjekom« (Grabner-Haider 1997, 444).

nost, sveti Franjo želi na još vidljiviji i opipljiviji način prikazati izvanredan događaj Božjeg postajanja čovjekom.²³

Pred kraj života, još prije stigmi, dok je boravio u jednom *castrumu*, utvrđenom selu, kod velikaša imenom Ivan, došla mu je želja da svečanije nego inače proslavi Božić. Otuda dolazi epizoda o izumu jaslica, božićnog običaja koji je potom doživio gotovo neshvatljivo širenje, a kojim je Franjo htio drugima i sebi približiti stvarni, konkretni i realni domet dogme o utjelovljenju, nadasve njezin obvezujući dio nasljedovanja »djeteta iz Betlehema«, kako je Franjo tom prigodom nazivao Isusa, nasljedovanja u poniznosti i siromaštvu, ukratko u služenju drugima. U služenju koje vodi do križa, jer za Franju i idilična božićna priča stoji u sjeni križa. Želio je približiti Krista čovjeku kako bi se čovjek njemu mogao više približiti i bolje ga nasljedovati. Isusov primjer služenja, od služenja u polaganju u jaslce, preko prigibanja nad potrebitima pa sve do polaganja u grob, govori više nego njegove riječi. Riječi su, zapravo, samo pojašnjenje primjera.²⁴

Sveti Franjo je, slikovito govoreći, bio osoba zagledana u nebo, ali je s objema nogama čvrsto stajao na zemlji. Jedna od vanjskih posljedica njegove nutarnje promjene nabolje je trajna težnja za sakramentalizacijom materije, odnosno za oduhovljenjem tvarnosti, za tjelesnim uprizorenjem evanđeoskih otajstava i tajni vjere. Uspijevao je, kao rijetko tko, u tvarnosti vidjeti duhovno, u stvorenjima Stvoritelja, braću i sestre u kiši, vjetru, suncu, ognju, čak i u smrti. Zato je Franjina, i poslije franjevačka duhovnost »uzemljena«, prizmljena i sagiba se nad manje i polazi od malenih: siromašnih, gubavih, bolesnih, od ljudi odbačenih. U takvima Franjo prepoznaje po zemlji prostrtog Krista.

²³ »Veliko duhovno zanimanje za Kristovo čovječstvo u trpljivu zemaljskom obliku, ne samo u proslavljenju obliku nakon Uskrsnuća, dobilo je značajan zamah već u cistercitskoj obnovi benediktinstva po sv. Bernardu, ali je najznačajnija točka, koja je katolicizmu posebno stavila pred oči zemaljskog Isusa i naročito Božić, bio sv. Franjo Asiški, koji priređuje prve Jaslce« (Šagi-Bunić 1998, 362-363).

²⁴ O Franjinu ponovnom otkriću važnosti Kristova čovječstva, posebno njegove patnje na križu i ljudskog života među ljudima, Raoul Manselli kaže sljedeće: »Na koncu svoga života svetac shvaća i želi da i svi drugi s njime shvate i vide da je Krist i u trenutku Njegovog ulaska u svijet započeo davanjem primjera poniznosti, siromaštva i odbačenosti. Nije samo rođenje kao čovjeka bilo poniženje, za što nam je pružen živi primjer, nego i poniženje u poniženju u trenutku rođenja u štali, nakon što je bio odbačen od svijeta, iz samoga društvenog suživota. U jaslama Franjo pronalazi posljednju potvrdu, konačnu afirmaciju svoje odluke da prijeđe među one kojih je Krist želio biti prvak, kako bi potvrdio ljestvicu vrednota koja nije mogla biti mijenjana ili dovođena u pitanje« (Manselli 2011, 248).

Uprizorenjem betlehemskog događaja Franjo želi sebi i drugima približiti stvarne »posljedice utjelovljenja«, približiti Krista čovjeku kako bi se čovjek mogao više približiti Kristu i nasljedovati ga u njegovu služenju od jaslca do križa. Franjo želi imitirati Krista, ići njegovim stopama, i želi da to isto čine i njegova braća. Želi nas još jednom vratiti Isusovu zahtjevu da postanemo kao djeca, da, uz sve naše životne nedaće, imamo djetinje povjerenje u Oca, da jedni u drugima vidimo Božju djecu.

U Isusu Kristu Bog nije samo govorio kako čovjek treba ljubiti drugog čovjeka, svoga brata, i svoga neprijatelja, nego je to konkretno i pokazao. Isus je jedini mjerodavni primjer bratoljublja: onoliko smo mu slični koliko na njegov način ljubimo braću i sestre, koliko im služimo. Isus je Put i Vrata: jedan Put i jedna Vrata, jer ne postoje dvojna vrata ili dva puta koji vode do Boga i ljudi. Ista su Vrata i isti Put i prema Bogu i prema ljudima (Halík 2023, 176-178). Sve ako se i može ljubiti ljude bez Boga, Boga se ne može ljubiti bez ljudi. Ljubav prema ljudima, u konačnici, jedini je opipljivi dokaz ljubavi prema Bogu.

Zaključak

Iz teologije izgrađene na vjerskoj istini utjelovljenja vječnog Logosa, koji je svojom smrću i uskrsnućem spasio grešnog čovjeka i cijeli kozmos, trebali bi proizlaziti sljedeći kršćanski, odnosno životni postulati:

1. Božjim je utjelovljenjem čovjek postao mjestom osobne i osjetne, tjelesne Božje prisutnosti: njezin primarni i najeminentniji oblik. Bog se ne samo tako samooplijenio, usitnio, da je postao čovjek, nego – prema Isusovim riječima – to čini uvijek iznova, poistovjećujući se s ljudima, napose s najmanjima (Mt 25,40). Samo je naoko nebitna činjenica da se utjelovljeni Bog dao popisati: upisan je, prema propisima Augustova popisa, kao običan čovjek, jedan od nas. Stoga su ljudi, konkretna braća i sestre, kršćanima prilika za susret s Bogom. Još se sv. Ivan Zlatousti iščuđavao onima koji Boga vide u hostiji, a zaobilaze ga na ulici dok prostrt leži u gladnima i golima: isti onaj koji je rekao »ovo je moje tijelo« – neumoljiv je Zlatousti – rekao je »bijah gladan i dadoste mi jesti ... gol i zaogrnušte me ... stranac i primiste me«. Zapovijedi ljubavi prema Bogu i ljubavi prema čovjeku – još je izričitiji Isus – nerazdružive su i najveće od svih. Ne može se ljubiti Boga, a prezirati ljude; voljeti nebo, a mrziti zemlju. Ne može se na zemlji slaviti Boga na nebu i mesijanski ga spašavati tako da ga se istodobno »slalomski« zaobilazi u ljudima na istoj toj zemlji. Isti onaj koji je na nebesima je i u sestri i bratu čovjeku.

2. Iz vjerske istine da je Bog na ovaj svijet sišao s neba, u njega se ušatorio i njime hodio, slijedi to da je ovaj svijet Božji svijet: od njega ne samo stvoren nego i otkupljen. Nadalje, budući da se Bog iz ljubavi utjelovio, Bog ne mrzi, nego ljubi ovaj svijet. Kršćanstvu bi morala, dakle, biti strana svaka »teologija« koja propagira prezir prema ovom svijetu, svaka iz svijeta iseljena duhovnost, svaka demonologija koja svijet olako izručuje demonskim silama kao da njime (a i tim silama) ne gospodari Bog. Kršćanima je vječna domovina istina na nebesima, no ovdje imaju samo ovaj od Boga ljubljeni i otkupljeni svijet: u vječnu se domovinu dolazi samo preko ove zemaljske.

3. Bog je postao tijelom, pravim zemaljskim, ne spiritualiziranim ili astralnim tijelom: kršćanstvo je kao rijetko koja druga religija upućena na tijelo. Štoviše, tijelo je za kršćane hram Duha Svetoga (1 Kor 6,19). Stoga se na čovjekovo tijelo ne može gledati kao na tamnicu duše ili izvor svih zala. Grijesi na tjelesnom području su neosporno grijesi, no nikako jedini i na njih se ne smije s nebeskih visina orlovski obarati, osobito ako se na vlastito tijelo primjenjuju sasvim drukčija mjerila prosudbe. Kršćanska duhovnost je »uzemljena«, otjelovljena, oslobođena dualističke i manihejske podijeljenosti na tijelo i duh.

4. Sišavši na zemlju, Bog se »sekularizirao«, »usvijetio«, utjelovio i nedvojbeno pokazao da nema toga mrklog kraja, ni na zemlji ni u čovjekovu srcu, koji bi bio Bogu stran i ispod časti, od kojeg bi Bog zazirao. Štoviše, Bog se svjesno rodio među rubnima, skrajnutima, na periferiji i time još jednom – a o tom Biblija stalno svjedoči – zorno pokazao da je na strani malenih. Stoga bi kršćanska teologija, ako želi nasljedovati onoga koga ispovijeda, morala biti svjesno pristrana, okrenuta prema manjima od malenih. Morala bi, ukratko, biti vođena snagom slabosti, a ne moći, oduševljena nemoćnima, a ne silnima, oslobođena zamamljivosti masovnosti i prividnih veličina.

5. Bog je postao čovjekom ne da bi čovjek ovdje na zemlji postao Bogom, nego uistinu čovjekom, čovjekom po mjeri Isusa Krista. Čovjekom koji, poput Isusa Krista, svoju ljubav prema Bogu pokazuje i dokazuje služenjem ljudima. Kršćanstvo je religija nasljedovanja Krista, zemaljskog Krista, jer ga se jedino takvoga i može nasljedovati: ići za njim, činiti ono što je on činio. Kršćanska bi teologija, i samim tim i djelovanje, trebali biti prepoznatljivi upravo po svojoj »isusosličnosti«, po ljubavi koja se očituje u služenju drugima. Takvoj teologiji je Isus Krist krajnje mjerodavan; ona se, poput Isusa, nastoji utjeloviti u konkretni čovjekov život, njegovu dobrobit staviti iznad i povrh svega, nastoji mu iz ljubavi služiti, svjesna da se tako na zemlji slavi Boga.

Popis literature

Crkveni dokumenti

Drugi vatikanski koncil GS. ⁷2008. Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu (7. XII. 1965.). U: Drugi vatikanski koncil, *Dokumenti*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Papinska biblijska komisija. 2022. »Što je čovjek?« (Ps 8,5). *Putovanje kroz biblijsku antropologiju*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Ostala literatura

Benedikt XVI. 2020. *O apostolu Pavlu u Godini sv. Pavla. 20 papinskih kateheza na općim audijencijama od 2. srpnja 2008. do 4. 2. 2009.* U: <https://amdg.ffrz.hr/?p=3424> (pristupljeno 3. XII. 2024.).

Bižaca, Nikola. 2008. Utjelovljenje i teologija religija. Kritički osvrt na neka novija tumačenja utjelovljenja. *Crkva u svijetu* 43/1: 7-34.

Blackman, Edwin Cyril. 1962. Incarnation. U: *The Interpreter's Dictionary of the Bible. An Illustrated Encyclopedia*. 691-697. Nashville: Abingdon Press.

Brown, Raymond E. 1966. *The Gospel According to John*. I-XII. Garden City: Anchor Bible.

Carson, Donald Arthur. 1984. *Matthew*. Grand Rapids: Zondervan.

Cifrak, Mario. 2017. Pavlov govor u Ateni (Dj 17,22-31). Stjecište evanđelja i helenizma. *Bogoslovska smotra* 77/1: 103-119.

De Carlo, Franco. 2016. *Vangelo secondo Matteo. Nuova versione, introduzione e commento*. Cinisello Balsamo: Paoline Editoriale Libri.

Dugandžić, Ivan. 2007. *Pred Biblijom i s Biblijom. Odgovori i poticaji*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Dugandžić, Ivan. 2012. *Evanđelje ljubljenog učenika. Uvodna pitanja i komentar Ivanova evanđelja*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Fabris, Giovanni. ²2003. *Giovanni. Traduzione e commento*. Roma: Borla.

Grabner-Haider, Anton. 1997. Utjelovljenje. U: *Praktični biblijski leksikon*, 443-444. Preveli Božo Lujčić i Ladislav Fišić. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Halík, Tomáš. 2022. *Želim da postojš. O Bogu ljubavi*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Halík, Tomáš. 2023. *Popodne kršćanstva. Hrabrost za promjenu*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Jeremias, Joachim. 1976. *Jesus und seine Botschaft*. Stuttgart: Calwer Verlag.

Küng, Hans. 2002. *Biti kršćanin*. Zagreb: Konzor i Sarajevo: Synopsis.

Lacan, Marc-François. ²1980. Prisutnost Božja. U: Xavier Léon-Dufour i dr. (ur.), *Rječnik biblijske teologije*. 996-1001. Preveo: Mate Križman. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Manselli, Raoul. 2011. *Sveti Franjo Asiški*. Editio maior. Preveo: Miroslav Jurešić. Sarajevo: Svjetlo riječi.

Michaels, Ramsey J. 2010. *The Gospel of John*. Grand Rapids: Eerdmans.

Ratzinger, Joseph – Benedikt XVI. 2012. *Isus iz Nazareta*. I-III. Zagreb: Verbum.

Šagi-Bunić, Tomislav Janko. 1998. *Prema civilizaciji ljubavi*. Izbor članaka. Tomislav Zdenko Tenšek i Andrea Filić (prir.). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Šagi-Bunić, Tomislav Janko. ³2002. *Kršćanstvo ne može biti umorno*. 25 govora održanih u zagrebačkoj katedrali. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Rebić, Adalbert. 2005. *Biblijsko-teološki pabirci o Isusu Kristu*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.